

ANNA BIENIASZ, ZBIGNIEW GOŁAŚ

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI FINANSOWEJ GOSPODARSTW ROLNYCH WEDŁUG KIERUNKÓW PRZEPIYWÓW PIENIĘŻNYCH

*Z Katedry Ekonomiki Gospodarki Żywnościowej
Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu*

ABSTRACT. This paper presents results of the financial condition analysis of farms according to cash flow directions. The analysis was conducted taking into consideration the basic criteria of the assessment of the financial liquidity, debt, efficiency and profitabilities.

Key words: farms, financial liquidity, profitability ratios, debt ratios, efficiency ratios

Wstęp

Artykuł stanowi kontynuację rozważań nad problematyką płynności finansowej gospodarstw rolnych zawartych w publikacji **Bieniasz i Gołasia** (2006). W niniejszym opracowaniu przedstawiono ocenę gospodarstw rolnych w grupach o różnych kierunkach przepływów w takich obszarach, jak: płynność finansowa, zadłużenie, sprawność gospodarowania oraz rentowność¹.

Statyczne miary płynności finansowej gospodarstw rolnych

Podstawowym kryterium oceny przedsiębiorstw, a także gospodarstw rolnych jest określenie stopnia zabezpieczenia spłaty zobowiązań bieżących aktywami o dużym stopniu płynności. Jakkolwiek ocena płynności, dokonana na podstawie wskaźników

¹Szczegółowy opis konstrukcji wskaźników oceny płynności finansowej, zadłużenia, sprawności i rentowności wykorzystanych w artykule przedstawili w swoich pracach: **Kusak** (2003), **Sierpińska i Wędzki** (2001), **Sierpińska i Jachna** (2004), **Waśniewski i Skoczyła** (1996, 1999) oraz **Wyszkowska** (1996).

obliczonych z danych bilansowych, budzi sporo kontrowersji, to i tak stanowi punkt wyjścia do dalszych ocen. W tabeli 1 zaprezentowano kształtowanie się statycznych wskaźników oceny płynności w gospodarstwach o różnych kierunkach przepływów pieniężnych. Jak wynika z danych tej tabeli, płynność gospodarstw odzwierciedlona wskaźnikami płynności bieżącej, szybkiej i natychmiastowej, w latach 1995-2001 zmniejszyła się i na koniec 2001 roku wynosiła odpowiednio: 7,4, 4,4 i 2,0. Spadek ten był spowodowany przede wszystkim znacznym przyrostem wartości zobowiązań bieżących, przy stosunkowo niewielkich zmianach wartości majątku obrotowego (przyrost zobowiązań w 2001 roku w stosunku do 1995 roku wyniósł 377%, a majątku obrotowego 74%). Jednak i tak, zgodnie ze standardami przyjętymi w teorii finansów, gospodarstwa zachowały zdolność do spłaty swoich zobowiązań bieżących ze znacznym marginesem bezpieczeństwa.

Tabela 1

Statyczne wskaźniki oceny płynności finansowej gospodarstw według kierunków przepływu środków pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)

Static ratios of the financial liquidity in farms according to cash flow directions (on the basis of Institute of Agricultural and Food Economics (IAFE) data)

Grupa Group	Typ przepły- wów Type of flows	Rok Year	Wskaźniki – Ratios						
			płynność bieżąca current ratio	płynność szybka quick ratio	płynność natychmia- stowa cash/short- term liabilities	dzienna płynność dyspozy- cyjna (dni) daily flexible liquidity (days)	wskaźnik dziennego dyspozy- cyjnego pieniądza (dni) daily flexible cash ratio (days)	okres bezpie- czeństwa gotówko- wego (dni) cash safety period (days)	upłynnie- nie środ- ków obroto- wych (dni) liquidation of current assets (days)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	O +	1995	16,29	8,67	2,80	61,43	52,94	37,00	53,24
	I -	1997	9,54	5,24	1,81	70,77	57,88	36,40	49,89
	F +	1999	7,65	4,38	1,90	90,24	71,80	46,63	41,80
	P -	2001	4,96	2,89	1,17	75,00	60,76	33,67	34,28
II	O +	1995	351,45	197,15	76,97	92,43	77,99	56,22	55,42
	I -	1997	68,92	42,19	19,84	117,11	103,08	65,59	44,54
	F 0	1999	63,42	37,80	19,11	120,13	102,12	66,87	46,46
	P -	2001	98,35	58,07	26,40	96,79	81,10	52,15	39,68
III	O +	1995	19,58	10,58	3,15	71,09	54,18	46,27	60,14
	I -	1997	24,52	14,17	4,91	63,17	53,11	35,98	36,26
	F -	1999	22,53	13,51	5,00	79,24	65,36	48,40	40,46
	P -	2001	40,87	24,47	11,58	116,67	100,09	57,59	41,38
IV	O +	1995	16,33	8,81	4,28	111,85	99,30	48,37	67,41
	I -	1997	8,21	4,48	2,37	127,55	110,29	50,07	70,60
	F +	1999	7,46	4,21	2,47	133,08	113,08	50,39	57,32
	P +	2001	4,84	3,04	1,67	144,16	114,35	56,84	40,65

Tabela 1 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
V	O	-	1995	246,95	137,98	76,37	138,08	128,82	64,67	102,58
	I	-	1997	32,42	17,52	9,00	113,63	103,13	47,66	107,78
	F	0	1999	45,22	25,88	17,13	149,69	139,56	52,86	102,14
	P	+	2001	193,52	122,30	88,01	187,31	174,27	69,28	79,62
VI	O	+	1995	746,20	455,52	247,38	164,96	151,78	71,60	65,21
	I	-	1997	37,69	24,17	13,78	176,42	162,12	67,13	52,58
	F	0	1999	179,00	131,25	84,90	357,03	284,80	124,15	49,07
	P	+	2001	366,98	237,07	170,07	228,53	219,23	60,43	62,14
VII	O	-	1995	11,50	5,24	1,66	66,55	48,55	27,40	107,98
	I	-	1997	8,57	4,58	2,04	98,86	80,21	36,79	91,33
	F	+	1999	5,58	2,86	1,39	90,90	77,10	28,44	102,60
	P	+	2001	4,05	2,45	1,01	130,85	84,31	38,38	89,61
VIII	O	+	1995	13,10	6,61	2,15	74,20	58,11	42,23	84,04
	I	-	1997	5,71	3,24	1,52	122,93	103,91	56,52	71,13
	F	-	1999	7,20	4,09	2,19	133,09	110,04	53,83	70,64
	P	+	2001	11,60	6,34	3,68	122,04	110,24	44,48	66,37
Ogółem Total	O	+	1995	20,35	10,97	3,89	74,21	63,10	43,23	58,03
	I	-	1997	12,38	7,00	2,79	84,32	71,51	42,86	49,66
	F	+	1999	10,61	6,23	2,92	105,22	86,23	52,69	44,87
	P	-	2001	7,43	4,40	2,02	94,49	78,90	42,11	38,19

O – przepływy z działalności operacyjnej, I – przepływy z działalności inwestycyjnej, F – przepływy z działalności finansowej, P – przepływy z działalności prywatnej.

O – flows from operating activity, I – flows from investment activity, F – flows from financial activity, P – flows from private activity.

Znaczne zróżnicowanie wartości klasycznych wskaźników płynności jest widoczne w poszczególnych grupach. Na koniec 2001 roku płynność bieżąca w ośmiu grupach gospodarstw przyjmowała wartości od 4,0 do nawet 366, choć w analizowanym okresie uległa ona znacznemu zmniejszeniu w siedmiu z nich, poza grupą III. Relatywnie największą płynność bieżącą osiągnęły gospodarstwa skupione w grupach: VI, V oraz II, których wspólną cechą są zerowe przepływy z działalności finansowej wskazujące na niewykorzystywanie zewnętrznych źródeł finansowania.

W największym stopniu płynność finansowa zmniejszyła się w grupach: I, II, IV, VI i VII, co było spowodowane znacznym przyrostem ich zobowiązań bieżących: odpowiednio o 506%, 444%, 486%, 246% i 382% w 2001 roku w stosunku do 1995 roku.

Istotnych informacji dostarcza porównanie wskaźnika płynności bieżącej i szybkiej. Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że gospodarstwa z grup o największej płynności bieżącej utrzymywały wysoki poziom zapasów, gdyż to właśnie w tych grupach różnice między wartością porównywanych wskaźników były największe. Płynność szybka we wszystkich grupach gospodarstw przekraczała poziom uznawany za satysfakcjonujący (od 1,0 do 1,2), jednak należy mieć na względzie specyfikę działalności rolniczej i zastrzeżenia, jakie są zgłaszane w odniesieniu do statycznych wskaźników płynności (zostały one przedstawione w artykule **Bieniasz i Gołasia** 2006).

Dużą zdolność gospodarstw do wywiązywania się z bieżących zobowiązań potwierdza także kształtowanie się płynności natychmiastowej w wyodrębnionych grupach. Wszystkie gospodarstwa były bowiem w stanie spłacać te zobowiązania posiadaną gotówką. Relatywnie duża – w porównaniu z innymi grupami – wartość tego wskaźnika w grupach II, V i VI pozwala wnioskować, że gospodarstwa te utrzymują relatywnie duże zapasy gotówki, co nie najlepiej świadczy o zarządzaniu majątkiem obrotowym.

Kształtowanie się poziomu pozostałych – dynamicznych² wskaźników służących ocenie płynności potwierdza, że badane gospodarstwa rolne utrzymują znaczne zasoby najbardziej płynnych aktywów obrotowych, dlatego też są w stanie przez długi czas działać z ich wykorzystaniem. Przeciętnie w analizowanym okresie mogły one około 45 dni funkcjonować bez konieczności dopływu nowych środków z następnego okresu. Na poprawę płynności wskazuje ponadto stopień upłynnienia środków obrotowych, który w całej zbiorowości gospodarstw zmniejszył się o blisko 20 dni. Badania wskazują, że analogiczny kierunek zmian i w podobnej skali wystąpił we wszystkich analizowanych grupach.

Wartości wskaźników płynności wyrażone w dniach były zróżnicowane w obrębie ośmiu grup i podlegały znacznym zmianom w czasie. Można jednak zauważyć, że relatywnie większe były w grupach, w których saldo przepływów z działalności prywatnej było dodatnie

Buforem bezpieczeństwa zapewniającym utrzymanie płynności finansowej jest kapitał obrotowy netto. Kształtowanie się wskaźników płynności opartych na kapitale obrotowym zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Wskaźniki cykli gospodarstw oparte na kapitale obrotowym według kierunków przepływu środków pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)

Ratios of cycles in farms based on the working capital according to cash flow directions (on the basis of IAFE data)

Grupa Group	Typ przepły- wów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki – Ratios					udział środków pieniężnych w kapitale obrotowym (%) participation of cash balance in the working capital (%)
				cykl zapa- sów (dni) inventory turnover (days)	cykl należności (dni) amount due to turnover (days)	cykl zobo- wiązań (dni) liabilities turnover (days)	cykl środ- ków pienię- żnych (dni) cycle of cash balance (days)	cykl kapitału obrotowego (dni) cycle of the working capital (days)	
1	2		3	4	5	6	7	8	9
I	O	+	1995	113,15	6,67	14,87	104,96	227,22	18,31
	I	-	1997	109,24	10,26	25,38	94,12	216,84	21,24
	F	+	1999	95,10	14,18	29,09	80,19	193,41	28,54
	P	-	2001	80,33	10,64	38,90	52,07	154,00	29,49

²W artykule za dynamiczne wskaźniki oceny płynności finansowej przyjęto wszystkie te, w których konstrukcji przynajmniej jedna wartość ma charakter strumieniowy.

Tabela 2 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
II	O	+	1995	124,67	11,51	0,81	135,37	283,14	21,96
	I	-	1997	112,95	11,41	4,23	120,13	286,98	29,22
	F	0	1999	112,30	14,76	4,38	122,68	273,53	30,61
	P	-	2001	94,71	12,01	2,35	104,37	228,92	27,12
III	O	+	1995	129,01	14,08	14,35	128,75	266,47	16,94
	I	-	1997	84,69	7,60	8,18	84,12	192,36	20,87
	F	-	1999	99,11	11,67	10,99	99,79	236,51	23,24
	P	-	2001	101,05	11,81	6,16	106,70	245,68	29,04
IV	O	+	1995	145,11	10,45	19,30	136,25	295,89	27,93
	I	-	1997	153,33	15,23	41,11	127,45	296,59	32,81
	F	+	1999	128,50	17,28	39,56	106,22	255,40	38,26
	P	+	2001	102,48	24,91	57,07	70,32	218,88	43,64
V	O	-	1995	231,16	11,64	2,12	240,68	521,73	31,05
	I	-	1997	233,09	14,33	15,65	231,77	491,64	28,63
	F	0	1999	236,89	15,21	12,24	239,86	541,47	38,72
	P	+	2001	213,31	19,73	3,00	230,05	576,67	45,71
VI	O	+	1995	165,64	12,24	0,57	177,32	424,66	33,20
	I	-	1997	144,36	12,97	10,67	146,66	391,66	37,55
	F	0	1999	151,39	68,27	3,17	216,49	564,38	47,70
	P	+	2001	173,71	9,65	1,34	182,01	489,38	46,47
VII	O	-	1995	196,34	19,29	31,39	184,25	329,56	15,79
	I	-	1997	192,74	22,83	48,24	167,33	365,30	26,82
	F	+	1999	208,43	19,15	76,75	150,84	351,31	30,46
	P	+	2001	201,03	70,01	125,09	145,94	382,00	33,20
VIII	O	+	1995	167,74	15,39	25,82	157,31	312,45	17,79
	I	-	1997	161,54	18,10	65,29	114,36	307,56	32,17
	F	-	1999	159,31	23,54	51,20	131,64	317,50	35,39
	P	+	2001	144,90	10,86	27,55	128,20	292,06	34,73
Ogółem Total	O	+	1995	124,76	9,11	13,29	120,58	257,27	20,11
	I	-	1997	112,72	10,47	20,95	102,25	238,30	24,54
	F	+	1999	105,71	15,54	24,12	97,13	231,88	30,42
	P	-	2001	91,50	12,08	30,25	73,33	194,43	31,42

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

W ocenie płynności z wykorzystaniem cykli najistotniejszym wskaźnikiem jest cykl środków pieniężnych (okres konwersji gotówkowej), który pozwala określić liczbę dni, na które gospodarstwa potrzebują dodatkowych – poza zobowiązaniami bieżącymi – środków na sfinansowanie majątku obrotowego. Ogółem w zbiorowości kształtowanie

się tego wskaźnika odzwierciedla pozytywne tendencje, uległ on bowiem skróceniu o prawie 50 dni, co wpływa na obniżenie kosztu kapitału zaangażowanego w finansowanie majątku.

W siedmiu analizowanych grupach zauważalne jest także skracanie okresu konwersji gotówkowej, które wynika przede wszystkim ze skrócenia okresu utrzymywania zapasów i wydłużania okresu regulowania zobowiązań. Jednak w poszczególnych grupach dynamika tych cykli była zróżnicowana.

Śród ośmiu analizowanych grup tylko w gospodarstwach ze skupień VI i VII czas utrzymywania zapasów wydłużył się, odpowiednio o osiem i prawie pięć dni, w pozostałych natomiast gospodarowanie zapasami poprawiło się, w tym szczególnie w gospodarstwach o najwyższym średniorocznym saldzie przepływów z działalności operacyjnej. W ich przypadku cykl zapasów skrócił się o blisko 30 dni.

Okres oczekiwania na zapłatę od odbiorców w całej zbiorowości gospodarstw był generalnie krótki, przy czym, jak wskazują dane tabeli 2, wydłużał się on systematycznie z 9 (2001 rok) do 12 dni (1995 rok). Na tle branż pozarolniczych w Polsce gospodarstwa rolne odzyskują należności relatywnie szybko (por. **Dudycz i in.** 2005).

W analizowanych grupach długość cyklu należności była zróżnicowana, a jego zmiany nie w każdym przypadku miały ten sam kierunek. W latach 1995-2001 cykl należności znacznie się wydłużył w grupach: I, IV i V (4-14 dni) oraz w grupie VII (ponad 50 dni).

Można zauważyć, że w tych gospodarstwach średnioroczne saldo przepływów z działalności finansowej było dodatnie, co pozwala przypuszczać, że posiłkowały się one w coraz większym stopniu zewnętrznymi środkami na finansowanie cyklu operacyjnego.

Analizując międzygrupowe zróżnicowanie kształtowania się długości cyklu zobowiązań w grupach, można dostrzec, że w większości z nich cykl ten wydłużał się, rekompensując tym samym dłuższe oczekiwanie na spływ należności. W całej zbiorowości gospodarstw cykl zobowiązań wydłużył się w latach 1995-2001 z 13 do 30 dni, tj. o blisko 130%. W poszczególnych grupach zmiany te miały różną dynamikę i mieściły się w przedziale od 1 do 94 dni, a skala wydłużenia cyklu zobowiązań była najczęściej większa niż cyklu należności.

Także cykl kapitału obrotowego podlegał w analizowanym okresie istotnym zmianom. Najkrótszym cyklem cechowały się gospodarstwa z grup I-IV i z grupy VIII, a więc te, które osiągały dodatnie średnioroczne saldo przepływów z działalności operacyjnej. W tych też gospodarstwach cykl kapitału obrotowego uległ skróceniu (średnio o 50 dni) i na koniec 2001 roku mieścił się w granicach 154-292 dni. Z kolei najdłuższy cykl kapitału obrotowego cechował gospodarstwa zaliczone do grup V i VI. W relacji do uzyskanych przychodów kapitał obrotowy wystarczał im na ponad rok. W tych grupach gospodarstw, a także w VII tak długi cykl kapitału obrotowego wynikał zarówno ze znikomej wartości zobowiązań bieżących, jak i z podobnie małej wartości przychodów ze sprzedaży.

Analizując udział środków pieniężnych w kapitale obrotowym, można zauważyć, że we wszystkich grupach się on zwiększył, co wskazuje na fakt poprawy płynności gospodarstw. Relatywnie największy udział gotówki w kapitale obrotowym (33-47% w 2001 roku) wystąpił w gospodarstwach cechujących się dodatnim średniorocznym saldem przepływów z działalności prywatnej (grupy IV-VIII), podczas gdy w pozostałych nie przekraczał on na ogół 30%.

Jak już podkreślono wcześniej, pomiar płynności finansowej w ujęciu statycznym budzi wiele zastrzeżeń. Ich zmniejszenie i bardziej rzetelna ocena zdolności do wywią-

zywania się z bieżących zobowiązań jest możliwa z wykorzystaniem miar dynamicznych, opartych na informacjach pozyskanych z rachunku przepływów pieniężnych, w tym szczególnie wskaźników wydajności (tab. 3) i wystarczalności gotówkowej.

Tabela 3

Wskaźniki wydajności gotówkowej gospodarstw według kierunków przepływu środków pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)
Ratios of the cash productivity in farms according to cash flow directions
(on the basis of IAFE data)

Grupa Group	Typ przepły- wów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki – Ratios							
				zdolność wypracowa- nia środków pieniężnych netto z działalności operacyjnej (%) abilities to make cash balance from operational activity (%)	zależ- ność od zewnątrz- nych źródeł finanso- wania depend- ences on financing outside sources	pienięż- na samowy- starczal- ność finanso- wa financial activities inflows / financial activity outflows	udział amorty- zacji w gotówce opera- cyjnej partici- pation of the deprecia- tion in the opera- tional cash	wydaj- ność gotów- kowa sprzeda- ży cash from operating activities / net sales	wydaj- ność gotów- kowa dochodu cash from operating activities / income	wydaj- ność gotów- kowa majątku obrotowe- go cash from operating activities / total assets	wydaj- ność gotów- kowa majątku obrotowe- go cash from operating activities / current assets
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
I	O	+	1995	65,12	0,20	1,23	0,31	0,41	0,84	0,08	0,61
	I	-	1997	45,73	0,39	2,13	0,39	0,36	1,00	0,07	0,53
	F	+	1999	52,31	0,29	1,09	0,42	0,36	1,24	0,07	0,58
	P	-	2001	50,91	0,32	1,39	0,35	0,35	1,03	0,08	0,66
II	O	+	1995	71,30	0,16	1,24	0,33	0,43	0,79	0,07	0,55
	I	-	1997	62,46	0,21	1,86	0,42	0,39	0,94	0,06	0,48
	F	0	1999	57,05	0,24	0,91	0,53	0,34	1,04	0,05	0,44
	P	-	2001	61,92	0,21	0,54	0,40	0,36	0,95	0,07	0,57
III	O	+	1995	69,01	0,15	1,22	0,36	0,39	0,84	0,06	0,50
	I	-	1997	64,56	0,19	1,34	0,27	0,39	1,04	0,09	0,70
	F	-	1999	58,40	0,19	0,71	0,53	0,29	0,98	0,05	0,43
	P	-	2001	64,63	0,20	0,43	0,36	0,39	1,15	0,07	0,56
IV	O	+	1995	28,80	0,77	2,43	0,59	0,33	0,75	0,04	0,38
	I	-	1997	19,92	0,95	1,53	0,89	0,25	0,93	0,03	0,26
	F	+	1999	17,08	0,99	1,18	1,09	0,22	1,46	0,03	0,26
	P	+	2001	20,54	0,83	0,92	0,95	0,22	0,88	0,03	0,29
V	O	-	1995	3,73	1,38	1,92	5,53	0,05	0,12	0,00	0,04
	I	-	1997	-11,73	1,86	0,95	-1,66	-0,21	-0,74	-0,01	-0,15
	F	0	1999	-21,73	2,63	0,70	-0,91	-0,48	16,81	-0,02	-0,31
	P	+	2001	-26,62	2,68	0,14	-0,72	-0,57	-11,69	-0,03	-0,35

Tabela 3 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
VI	O	+	1995	27,57	0,77	1,18	0,67	0,31	0,57	0,03	0,26
	I	-	1997	24,42	0,84	1,23	0,73	0,29	0,76	0,03	0,26
	F	0	1999	14,96	0,99	0,57	1,45	0,18	0,92	0,02	0,11
	P	+	2001	3,65	1,44	0,57	4,67	0,06	0,24	0,00	0,04
VII	O	-	1995	5,21	1,41	1,83	2,96	0,08	0,16	0,01	0,08
	I	-	1997	-5,36	1,91	1,37	-2,74	-0,10	-0,56	-0,01	-0,09
	F	+	1999	-17,02	2,71	1,26	-0,79	-0,41	9,03	-0,03	-0,35
	P	+	2001	-20,02	3,47	1,58	-0,57	-0,60	5,39	-0,03	-0,42
VIII	O	+	1995	37,85	0,58	0,41	0,53	0,37	0,67	0,04	0,39
	I	-	1997	25,93	0,85	1,03	0,68	0,31	0,73	0,03	0,30
	F	-	1999	6,51	1,17	0,59	3,18	0,09	0,44	0,01	0,08
	P	+	2001	14,53	1,10	0,86	1,17	0,19	0,67	0,02	0,21
Ogółem Total	O	+	1995	56,37	0,28	1,27	0,37	0,39	0,80	0,06	0,52
	I	-	1997	43,05	0,42	1,88	0,43	0,34	0,96	0,06	0,48
	F	+	1999	41,40	0,39	1,05	0,56	0,31	1,13	0,05	0,43
	P	-	2001	43,53	0,40	1,26	0,44	0,33	0,98	0,06	0,52

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

Wskaźnik zdolności wypracowania środków pieniężnych z działalności operacyjnej w całej zbiorowości na przestrzeni analizowanego okresu zmniejszył się z 56 do 43%; taka sama tendencja zaszła w rozpatrywanych grupach. Wskazuje to na malejące możliwości gospodarstw do generowania gotówki z działalności podstawowej.

Największe wartości tego wskaźnika na koniec 2001 roku osiągnęły gospodarstwa z grup I-III (51-64%), relatywnie duże wartości – gospodarstwa z grup IV i VIII, tj. te o dodatnim kierunku przepływu środków pieniężnych z działalności operacyjnej (14-20%). Ujemne wskaźniki na koniec 2001 roku uzyskały gospodarstwa, które nie wypracowały gotówki z działalności podstawowej (V, VII).

W latach 1995-2001 w całej zbiorowości wzrastało uzależnienie gospodarstw od zewnętrznych źródeł finansowania (o 45%), zjawisko to widoczne było także w poszczególnych grupach, choć jego skala była wyraźnie zróżnicowana. Im wyższe saldo średniorocznych przepływów z działalności operacyjnej uzyskiwały gospodarstwa, tym niższy był w nich poziom wskaźnika zależności od zewnętrznych źródeł finansowania, stąd też w grupach I-III kształtował się on w granicach 0,15-0,32, w grupach IV, VI i VIII wskaźnik ten nie przekraczał 1, a w pozostałych grupach (V, VII) mieścił się w przedziale 1,33-3,47, co wskazuje, że w tych gospodarstwach wpływy zewnętrzne gotówki w postaci kredytów oraz z środków prywatnych znacząco przekraczały poziom środków finansowych uzyskiwanych z działalności rolniczej.

Wskaźnik pieniężnej samowystarczalności finansowej odzwierciedla, w jakim stopniu środki pozyskane z zewnątrz są wykorzystane na spłatę zadłużenia. W całej zbiorowości zmniejszył się on nieznacznie (o blisko 1%), natomiast w poszczególnych grupach zarówno jego wartości, jak i dynamika zmian były zróżnicowane. Można zauwa-

żyć, że w pierwszym roku analizy (1995 rok) w grupach I-VII wskaźnik pieniężnej samowystarczalności przekraczał niekiedy znacznie 1, co oznacza, że wpływy z zewnątrz były większe od wydatków i mogły być przeznaczane na inwestycje, np. w aktywa trwałe, natomiast na koniec 2001 roku wskaźnik ten tylko w I i VII grupie utrzymał się powyżej 1, także relatywnie wysoki jego poziom miały gospodarstwa z grup IV i VIII. W pozostałych grupach uległ on znacznemu zmniejszeniu, co oznacza, że gospodarstwa coraz większą wagę przywiązywały do spłaty zobowiązań aniżeli do pozyskiwania nowych środków finansowych. Nie oznacza to jednak, że gospodarstwa straciły zdolność rozwoju i inwestowania, gdyż mogły na te cele przeznaczać środki pochodzące z wpływów prywatnych.

Ocenę płynności, w ujęciu dynamicznym, umożliwia także analiza wskaźnika udziału amortyzacji w gotówce operacyjnej. Amortyzacja powinna być przeznaczana na odtwarzanie majątku, a nie na bieżącą spłatę zobowiązań. Rosnąca wartość tego wskaźnika może więc oznaczać ograniczone możliwości rozwoju w przyszłości. We wszystkich gospodarstwach w latach 1995-2001 odnotowano wzrost udziału amortyzacji w gotówce operacyjnej³ z 0,37 do 0,44, tj. o prawie 21%. Ta niekorzystna tendencja przeważała także w wyodrębnionych grupach, a relatywnie najmniejsze wartości wskaźnika były charakterystyczne dla gospodarstw z trzech pierwszych grup (0,35-0,40), których wspólną cechą jest dodatnie saldo gotówki z działalności operacyjnej i ujemne z inwestycyjnej.

Sugestywnymi i prostymi w interpretacji miarami dynamicznej oceny płynności są wskaźniki wydajności gotówkowej: sprzedaży, dochodu, majątku. Rosnąca ich wartość oznacza, że prowadzona działalność, w ujęciu gotówkowym, jest coraz bardziej efektywna.

Na przestrzeni lat wskaźnik wydajności gotówkowej sprzedaży (tab. 3) w zbiorowości ogółem obniżył się o niecałe 20% i na koniec 2001 roku wynosił 0,33. Wyższy od średniej w populacji jego poziom uzyskały grupy I-III, które odnotowały także najmniejszy jego spadek. Najmniejsze – ujemne wartości wskaźnika wystąpiły w grupach, w których wpływy z działalności operacyjnej nie pokrywały wydatków ponoszonych na tę działalność (V, VII).

Znacznie korzystniej kształtowała się w czasie wydajność gotówkowa dochodu. W całej zbiorowości wzrosła ona o prawie 23%. Należy jednak podkreślić, że przy interpretacji tego wskaźnika należy zachować ostrożność, zwłaszcza w grupach, które wygenerowały ujemne przepływy z działalności operacyjnej. Dotyczy to gospodarstw z grup V i VII, w których wskaźnik wydajności gotówkowej dochodu wzrósł, co nie jest jednak wynikiem bardziej efektywnej działalności tych gospodarstw w ujęciu gotówkowym, lecz skutkiem uzyskania straty z działalności rolniczej. Poprawa sytuacji finansowej gospodarstw jest widoczna, podobnie jak to wynika z interpretacji wskaźnika wydajności gotówkowej sprzedaży, w grupach I-IV, w których przeciętnie wzrósł on o 25%.

W całej rozpatrywanej zbiorowości wskaźniki wydajności gotówkowej majątku, zarówno ogółem, jak i majątku obrotowego, utrzymywały się na niskim, ale stabilnym poziomie i wynosiły odpowiednio około 0,06 i 0,5. Podobne tendencje można zauważyć w wyodrębnionych grupach, z wyjątkiem gospodarstw z grup V i VII, w których obniżenie się poziomu analizowanych wskaźników wynika z braku zdolności do generowania gotówki z podstawowej działalności.

Uzupełnieniem dynamicznej oceny płynności finansowej na podstawie wskaźników struktury oraz wydajności jest tzw. wystarczalność gotówkowa (tab. 4).

³Pominięto grupy, w których wskaźnik ten, ze względu na ujemne przepływy z działalności operacyjnej, przyjmował wartości mniejsze od zera.

Tabela 4

**Wskaźniki wystarczalności gotówkowej gospodarstw według kierunków przepływu środków
pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)**
**Ratios of the cash sufficiency in farms according to cash flow directions (on the basis of
IAFE data)**

Grupa Group	Typ prze- pływów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki – Ratios				
				wystarczalność gotówki opera- cyjnej na spłatę długów ogółem cash from operating activities / total liabilities	wystarczalność gotówki opera- cyjnej na spłatę długów długo- terminowych cash from operating activities / long- term liabilities	ogólna wystar- czalność go- tówki operacyj- nej cash from operating activities / long- term liabilities repaid + pur- chase of fixed assets + pay- ment of divi- dends	reinvestycja gotówki opera- cyjnej cash from operating activities / fixed assets + in- vestments + other assets + working capital	wystarczalność gotówki opera- cyjnej na zakupy środ- ków trwałych cash from operating activities / outflows to fixed assets
1	2		3	4	5	6	7	8
I	O	+	1995	5,73	13,60	1,36	6,08	1,99
	I	-	1997	1,54	2,21	0,73	5,81	1,03
	F	+	1999	1,23	1,70	0,90	5,94	1,58
	P	-	2001	1,18	1,83	0,88	7,05	1,48
II	O	+	1995	191,92	-	2,51	5,33	2,82
	I	-	1997	12,93	21,22	1,69	5,20	1,98
	F	0	1999	10,48	16,73	1,71	4,47	2,12
	P	-	2001	41,72	166,35	2,84	5,87	4,03
III	O	+	1995	5,38	12,02	1,55	5,08	2,08
	I	-	1997	5,39	7,83	1,35	7,73	1,91
	F	-	1999	3,82	6,34	1,43	4,41	1,99
	P	-	2001	12,79	28,78	1,79	6,28	2,40
IV	O	+	1995	2,63	4,57	0,65	3,23	0,82
	I	-	1997	0,86	1,41	0,33	2,51	0,46
	F	+	1999	0,65	0,97	0,32	2,23	0,50
	P	+	2001	0,67	1,29	0,46	2,60	0,79
V	O	-	1995	9,26	-	0,17	0,27	0,18
	I	-	1997	-2,75	-6,51	-0,54	-1,08	-0,82
	F	0	1999	-7,64	-16,57	-1,17	-2,03	-1,51
	P	+	2001	-35,72	-75,05	-1,83	-2,54	-2,07
VI	O	+	1995	193,01	-	1,28	2,35	1,38
	I	-	1997	8,75	95,97	0,74	2,62	0,84
	F	0	1999	14,82	57,37	1,08	1,37	1,17
	P	+	2001	15,29	-	0,17	0,40	0,18

Tabela 4 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	
VII	O	-	1995	0,78	5,07	0,16	0,54	0,22
	I	-	1997	-0,50	-1,55	-0,16	-0,67	-0,23
	F	+	1999	-1,34	-4,39	-0,50	-2,33	-0,85
	P	+	2001	-1,25	-4,57	-0,55	-3,16	-0,89
VIII	O	+	1995	2,64	5,48	1,07	3,24	1,80
	I	-	1997	1,25	4,64	0,65	2,76	0,95
	F	-	1999	0,54	5,56	0,17	0,65	0,27
	P	+	2001	2,30	37,85	0,44	1,64	0,52
Ogółem Total	O	+	1995	5,96	13,73	1,35	4,95	1,87
	I	-	1997	2,00	3,01	0,81	5,02	1,12
	F	+	1999	1,42	2,05	0,86	4,28	1,39
	P	-	2001	1,50	2,45	0,93	5,34	1,50

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

W całej zbiorowości gospodarstw, na przestrzeni lat 1995-2001, wskaźnik wystarczalności gotówki operacyjnej na spłatę długów ogółem zmniejszył się mniej więcej o 75% i wynosił na koniec 2001 roku 1,5. Spowodowane to było znacznym przyrostem zobowiązań (o prawie 600%), przy jednocześnie niewielkim przyroście gotówki z działalności operacyjnej (o 75%). Jego zmniejszenie skutkuje tym, że gospodarstwom pozostaje mniej środków na pokrywanie innych, poza zobowiązaniami, wydatków, choć i tak zachowana została zdolność do pokrywania wszystkich zobowiązań z gotówki operacyjnej.

W analizowanych grupach – z wyjątkiem III – stopień wystarczalności gotówki operacyjnej na spłatę długów ogółem także się obniżył, jednak skala tego zjawiska wykazywała międzygrupowe zróżnicowanie. Największy jego spadek wystąpił w grupach V, VI i VII, co było spowodowane przede wszystkim znacznym spadkiem dopływu gotówki z działalności operacyjnej przy jednocześnie niewielkim przyroście zobowiązań (w grupie VIII nastąpił spadek także zobowiązań, ale relatywnie mniejszy niż gotówki operacyjnej).

W grupach: I, II i IV odnotowano podobną skalę zmniejszenia (o 75-80%) wskaźnika wystarczalności gotówki na spłatę długów, spowodowaną głównie znacznym wzrostem zobowiązań, lecz jego wartość mieściła się na koniec 2001 roku w bardzo szerokim przedziale: 0,67-41,72, co wynika z różnych poziomów wygenerowanej gotówki operacyjnej i zaangażowanego w finansowanie działalności długu. Jedynie w grupie III wartość analizowanego wskaźnika wzrosła o 138%, do czego przyczynił się przyrost gotówki operacyjnej, przy jednoczesnym zmniejszeniu zobowiązań.

Najwyższy poziom wystarczalności gotówki operacyjnej na spłatę długów ogółem uzyskały grupy: II, III i VI, na koniec 2001 roku mieścił się on w przedziale 12,8-41,7. Gospodarstwa, w których wskaźnik ten przyjmował wartości ujemne lub bardzo małe (< 1), mogły spłacać zobowiązania dzięki zaangażowaniu środków z działalności prywatnej.

Wskaźnik wystarczalności gotówki operacyjnej na spłatę długów długoterminowych w całej zbiorowości także zmniejszył się o ponad 80% (z 13,7 do 2,4), a w poszczególnych grupach jego wielkość i kierunki zmian były zróżnicowane⁴. Najwyższy poziom tego wskaźnika (na koniec 2001 roku) uzyskały gospodarstwa z grupy II (166), relatywnie wysoki – gospodarstwa z grup VIII i III (38 i 29), co było konsekwencją marginalnego zaangażowania w nich zobowiązań długoterminowych. Z kolei najmniejszy wskaźnik przekładający się na konieczność wykorzystania środków prywatnych na spłatę zobowiązań długoterminowych dotyczył gospodarstw, które uzyskały ujemne saldo przepływów z działalności operacyjnej (V, VII).

Wskaźnik ogólnej wystarczalności gotówki operacyjnej w zbiorowości gospodarstw zmniejszył się o ponad 30%, co oznacza, że zmniejszyły się możliwości tych gospodarstw w zakresie finansowania inwestycji i spłaty zobowiązań z wypracowanych środków z działalności podstawowej. Tylko gospodarstwa z grup II i III na koniec 2001 roku uzyskały wskaźnik większy od 1, stąd też nie musiały one pozyskiwać środków z zewnątrz lub dodatkowo mogły pozwolić sobie na spłatę zobowiązań, czego odzwierciedleniem jest uzyskanie przez nie odpowiednio zerowego i ujemnego salda przepływów z działalności inwestycyjnej. W pozostałych grupach wskaźnik nie osiągnął satysfakcjonującej wartości, a dodatkowo na przestrzeni lat, podobnie jak w całej zbiorowości, zmniejszył się.

Relację gotówki operacyjnej do sumy aktywów trwałych, kapitału obrotowego i inwestycji obrazuje wskaźnik reinwestycji. Jakkolwiek ogółem w zbiorowości zwiększył się on z 4,9% w 1995 roku do 5,3% w 2001 roku, to jednak nie uzyskał poziomu przyjmowanego za odpowiedni – 8-10%. Z danych tabeli 4 wynika, że największe możliwości odtwarzania aktywów i rozszerzania działalności podstawowej miały gospodarstwa z grup I-III, w których wskaźnik reinwestycji mieścił się na koniec badanego okresu w granicach 6-7% i w analizowanych latach wzrósł o 10-24%. W pozostałych grupach stopa reinwestycji znacząco obniżyła się.

Odzwierciedleniem zdolności przedsiębiorstwa do dokonywania inwestycji w środki trwałe z wypracowanej gotówki operacyjnej jest wskaźnik jego wystarczalności na zakupy środków trwałych. Wskazuje on jednoznacznie, że tylko gospodarstwa z grup I-III taką zdolność posiadały, w tych grupach bowiem wskaźnik ten mieścił się w przedziale 1,5-4,0. Należy jednak podkreślić, że poziom tego wskaźnika wykazywał dużą zmienność w czasie.

Zadłużenie gospodarstw rolnych w grupach o różnych kierunkach przepływów pieniężnych

O ile utrzymanie płynności finansowej umożliwia prowadzenie bieżącej działalności gospodarczej, o tyle jej rozwój wymaga inwestowania, często z koniecznym zaangażowaniem zewnętrznych, długoterminowych środków finansowych. Ich uzyskanie jest praktycznie możliwe przy odpowiednim poziomie zadłużenia i zagwarantowaniu zdolności do jego obsługi.

⁴Dla niektórych gospodarstw i lat wyznaczenie go było niemożliwe ze względu na brak zobowiązań długoterminowych.

Zadłużenie gospodarstw (tab. 5) generalnie kształtowało się na bardzo niskim poziomie, mimo wzrostu wskaźnika zadłużenia ogólnego z 1% w 1995 roku do 4% w 2001 roku. Gospodarstwa nie miałyby zatem problemów z pozyskaniem zewnętrznego zasilania, gdyż w praktyce przyjmuje się, że wskaźnik ten może oscylować koło 50%.

Tabela 5
Wskaźniki zadłużenia i zdolności obsługi długu gospodarstw według kierunków przepływu środków pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)
Debt and debt coverage ratios in farms according to cash flow directions (on the basis of IAFE data)

Grupa Group	Typ prze- pływów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki zadłużenia Debt ratios			Wskaźniki zdolności obsługi długu Debt coverage ratios		
				ogólnego zadłużenia (%) of totality of debts (%)	zadłużenia kapitału własnego (%) of equity debt (%)	zadłużenia długotermi- nowego (%) of long-term debt (%)	z zysku i amortyzacji of the profit and the depreciation	z dochodu z gospodarstwa rolnego i amortyzacji of farm income and the depreciation	z dochodu ogólnego i amortyzacji of the gener- al income and the depreciation
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
I	O	+	1995	1,33	1,35	0,57	3,27	5,70	6,49
	I	-	1997	4,56	4,78	3,33	1,45	2,96	3,47
	F	+	1999	5,51	5,83	4,21	0,91	2,32	2,94
	P	-	2001	6,75	7,24	4,65	1,53	2,61	3,18
II	O	+	1995	0,03	0,03	0,00	14,90	35,76	43,14
	I	-	1997	0,48	0,48	0,29	4,77	15,44	19,92
	F	0	1999	0,48	0,49	0,30	1,85	12,77	18,05
	P	-	2001	0,16	0,16	0,04	5,32	13,77	18,81
III	O	+	1995	1,18	1,20	0,54	4,57	8,31	9,43
	I	-	1997	1,72	1,75	1,20	3,01	5,04	5,89
	F	-	1999	1,31	1,33	0,80	3,05	7,20	9,73
	P	-	2001	0,56	0,56	0,25	4,58	8,49	11,94
IV	O	+	1995	1,53	1,56	0,90	1,66	5,50	9,92
	I	-	1997	3,49	3,62	2,19	0,15	2,14	5,04
	F	+	1999	3,86	4,02	2,69	-0,28	1,46	4,13
	P	+	2001	4,18	4,37	2,27	0,43	2,04	4,96
V	O	-	1995	0,04	0,04	0,00	-27,12	54,80	155,50
	I	-	1997	0,45	0,45	0,19	-4,36	4,57	17,14
	F	0	1999	0,29	0,29	0,13	-10,77	4,00	29,15
	P	+	2001	0,08	0,08	0,04	-18,09	10,51	73,37
VI	O	+	1995	0,02	0,02	0,00	6,02	40,94	83,29
	I	-	1997	0,36	0,36	0,03	0,84	13,31	31,60
	F	0	1999	0,11	0,11	0,03	-11,67	30,26	97,99
	P	+	2001	0,03	0,03	0,00	-3,70	27,25	106,30

Tabela 5 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
VII	O	-	1995	0,85	0,86	0,13	-0,38	5,70	14,69
	I	-	1997	1,52	1,55	0,50	-1,61	1,99	9,14
	F	+	1999	1,90	1,93	0,59	-1,96	0,75	6,84
	P	+	2001	2,74	2,82	0,77	-1,43	0,50	6,85
VIII	O	+	1995	1,51	1,53	0,74	1,01	4,98	8,59
	I	-	1997	2,59	2,66	0,72	0,38	3,70	7,71
	F	-	1999	1,33	1,34	0,13	-1,14	2,47	8,19
	P	+	2001	0,79	0,79	0,05	0,01	7,13	22,15
Ogółem Total	O	+	1995	1,04	1,05	0,46	3,29	6,95	8,93
	I	-	1997	3,00	3,10	2,05	1,46	3,67	5,08
	F	+	1999	3,43	3,55	2,45	0,71	2,90	4,57
	P	-	2001	3,98	4,14	2,54	1,55	3,30	5,00

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

W poszczególnych grupach zadłużenie ogólne było ściśle powiązane z kierunkiem przepływu środków z działalności finansowej. Najwyższy więc poziom tego zadłużenia miały gospodarstwa, w których saldo przepływów z tej działalności było dodatnie (I, IV, VII), mieścił się on w przedziale 2,8-6,7%, niższy zaś poziom wystąpił w grupach, w których kierunek przepływu środków z działalności finansowej wskazywał na spłatę zobowiązań (III, VIII), natomiast najniższy poziom zadłużenia osiągnęły gospodarstwa z grupy II, V, VI – niekorzystające ze zobowiązań w finansowaniu swojej działalności.

Identycznie różnicuje wyodrębnione grupy poziom zadłużenia kapitału własnego. Ze względu na niewielki udział zobowiązań w strukturze kapitałów gospodarstw wartość aktywów była w nich nieznacznie większa od kapitałów własnych (przeciętnie tylko o 3%), dlatego też ten wskaźnik kształtował się na zbliżonym poziomie do zadłużenia ogólnego. Wykazywał on przy tym takie same tendencje zmian i powiązania z przepływami z działalności finansowej.

Jeszcze mniejsze wartości przyjmował wskaźnik zadłużenia długoterminowego. W latach 1995-2001 w zbiorowości ogółem kształtował się w granicach 0,5-2,5%, a w poszczególnych grupach wykazywał silną korelację z saldem przepływów z działalności finansowej. Oznacza to, że również stopa zadłużenia długoterminowego była tym niższa, im mniejsze było saldo przepływów z działalności finansowej.

Niewielkie zadłużenie gospodarstw skutkowało także osiąganiem przez nie dużej zdolności do obsługi długu. W zbiorowości gospodarstw wskaźnik pokrycia obsługi długu z zysku i amortyzacji (z tzw. cash flow) na koniec 2001 roku osiągnął wartość uznawaną za satysfakcjonującą – 1,5, choć w poszczególnych grupach uwidoczniło się jego zróżnicowanie.

Największą zdolnością obsługi długu z cash flow cechowały się grupy I-III (na koniec 2001 roku w granicach 1,5-4,6), co wynikało przede wszystkim z wartości osiągniętego zysku i relatywnie dużej amortyzacji, przy jednocześnie niewielkich zobowiązaniach z tytułu spłaty rat kapitałowych i odsetek. Z kolei brak zdolności do obsługi

długu dotyczył grup V-VIII, które nie wygospodarowały zysku. Były to jednocześnie gospodarstwa, w których działalność operacyjna nie zapewniła wcale dopływu gotówki lub generowała ją na relatywnie niskim poziomie.

Duże, choć silnie malejące w czasie, możliwości spłaty rat i odsetek przez gospodarstwa potwierdzają wskaźniki zdolności do obsługi długu, zarówno z dochodu rolniczego, jak i dochodu ogólnego, powiększonych o amortyzację. Pierwszy ze wskaźników zmniejszył się z 6,9 w 1995 roku do 3,3 w 2001 roku, drugi zaś z 8,9 do 5.

Największą zdolność do obsługi długu z dochodu gospodarstwa rolnego i amortyzacji miały grupy II, V, VI (na koniec 2001 roku w przedziale 10,5-27,2), a jej poziom zdeterminowany był nie tyle wielkością uzyskanego dochodu, co brakiem konieczności spłat rat i odsetek, bowiem w tych gospodarstwach saldo przepływów z działalności finansowej wynosiło zero. Z kolei najniższy poziom tego wskaźnika wystąpił w grupie VII (0,5 w 2001 roku), która utraciła zdolność wygospodarowania gotówki z działalności podstawowej i przynosiła stratę na działalności rolniczej.

Podobne międzygrupowe zróżnicowanie występuje, jeżeli za kryterium oceny zdolności obsługi długu posłuży dochód ogólny i amortyzacja, z tym że przeciętnie wskaźnik ten był o 30-50% większy niż przy uwzględnieniu dochodu z gospodarstwa rolnego. Różnice te wskazują zatem na bardzo istotne znaczenie gotówki uzyskiwanej z pracy zarobkowej, świadczeń socjalnych i innych źródeł prywatnych w ocenie wiarygodności kredytowej rodzinnych gospodarstw rolnych, w których produkcja rolnicza jest ściśle powiązana z gospodarstwem domowym.

Sprawność gospodarstw rolnych w grupach o różnych kierunkach przepływów

Aktywność gospodarstw w zakresie wykorzystania zasobów majątkowych można ocenić z wykorzystaniem wskaźników sprawności, wśród których wyróżnia się wskaźniki oparte na kosztach oraz na obrotowości i produktywności zasobów (tab. 6).

Wskaźnik operacyjności (tab. 6) charakteryzuje obciążenie przychodów ze sprzedaży kosztami i jest odzwierciedleniem efektywności gospodarowania oraz zdolności do kontroli i obniżki kosztów. W latach 1995-2001 w zbiorowości ogółem wskaźnik ten przekraczał wyraźnie poziom 90%, co oznacza, że gospodarstwa miały poważne problemy z pokryciem kosztów finansowych i operacyjnych nie ujętych w koszcie własnym sprzedaży.

W analizowanym okresie wskaźnik operacyjności podlegał zmianom, zarówno ogółem w zbiorowości, jak i w poszczególnych grupach. Z wyjątkiem grup I-III przyjmował on wartości przekraczające niekiedy znacząco 100% i wykazywał tendencję wzrostową lub utrzymywał się na tym samym wysokim poziomie. Najmniejszą efektywnością gospodarowania cechowały się gospodarstwa, które nie generowały nadwyżki gotówki z działalności operacyjnej (V, VII), w nich wskaźnik operacyjności zbliżał się w niektórych latach nawet do poziomu 200%. Relatywnie największą sprawność w kontrolowaniu kosztów wykazywały gospodarstwa o najwyższym saldzie przepływów z działalności operacyjnej. W ich przypadku na koniec 2001 roku wskaźnik operacyjności mieścił się w granicach 88-92%.

Tabela 6

**Wskaźniki sprawności działania gospodarstw według kierunków przepływu środków
pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)**
Efficiency ratios in farms according to cash flow directions (on the basis of IAFE data)

Grupa Group	Typ prze- pływów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki – Ratios					
				operacyjno- ści (%) operativity (%)	globalnego obrotu aktywami (krotność) of total turnover of assets (mul- tiplicity)	rotacji środków trwałych (krotność) of rotation of fixed assets (multiplicity)	rotacji majątku obrotowego (krotność) of rotation of current assets (mul- tiplicity)	produktyw- ność ziemi (zł/ha UR)* the land productivity (zł/ha of arable land)*	wydajność pracy na 1 pełnozatrud- nionego (zł)* labour produc- tivity per one employee (zł)*
1	2		3	4	5	6	7	8	9
I	O	+	1995	92,25	0,19	0,21	1,49	1 494	14 507
	I	-	1997	94,62	0,20	0,23	1,49	1 436	15 156
	F	+	1999	93,05	0,19	0,21	1,62	1 669	20 102
	P	-	2001	88,30	0,22	0,25	1,87	1 768	25 556
II	O	+	1995	95,23	0,16	0,18	1,27	1 705	10 816
	I	-	1997	98,63	0,16	0,18	1,24	1 505	10 526
	F	0	1999	101,07	0,15	0,17	1,30	1 694	13 504
	P	-	2001	92,25	0,18	0,20	1,56	1 759	16 000
III	O	+	1995	98,40	0,16	0,19	1,28	1 599	13 355
	I	-	1997	87,25	0,24	0,27	1,80	1 953	17 531
	F	-	1999	100,64	0,17	0,19	1,45	2 091	21 394
	P	-	2001	86,59	0,18	0,21	1,43	1 953	21 618
IV	O	+	1995	104,04	0,12	0,14	1,14	1 323	8 745
	I	-	1997	111,40	0,12	0,14	1,07	1 029	8 294
	F	+	1999	111,32	0,12	0,13	1,22	1 125	9 939
	P	+	2001	105,73	0,13	0,14	1,30	1 380	13 253
V	O	-	1995	157,66	0,06	0,07	0,69	891	3 611
	I	-	1997	172,80	0,06	0,07	0,71	756	3 147
	F	0	1999	196,01	0,05	0,05	0,65	669	3 188
	P	+	2001	194,00	0,05	0,05	0,62	644	3 469
VI	O	+	1995	114,50	0,10	0,11	0,85	1 389	7 121
	I	-	1997	112,84	0,11	0,12	0,89	1 306	7 538
	F	0	1999	121,33	0,09	0,11	0,63	1 277	8 204
	P	+	2001	131,70	0,08	0,09	0,73	1 188	8 681
VII	O	-	1995	132,60	0,08	0,09	1,00	999	5 222
	I	-	1997	151,54	0,08	0,08	0,87	543	3 217
	F	+	1999	173,25	0,06	0,07	0,84	573	3 605
	P	+	2001	186,57	0,06	0,06	0,71	402	2 939

Tabela 6 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	
VIII	O	+	1995	116,30	0,11	0,12	1,06	1 332	7 830
	I	-	1997	117,79	0,10	0,12	0,97	1 302	8 580
	F	-	1999	130,59	0,08	0,09	0,98	1 078	7 950
	P	+	2001	115,12	0,10	0,11	1,13	1 202	9 756
Ogółem Total	O	+	1995	97,48	0,16	0,18	1,33	1 467	11 670
	I	-	1997	97,79	0,17	0,20	1,39	1 412	12 385
	F	+	1999	100,11	0,16	0,18	1,41	1 593	15 970
	P	-	2001	92,98	0,18	0,21	1,60	1 667	19 483

*Wartość dodana brutto w cenach stałych z 2001 roku.

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

*Gross value added, constant price 2001.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

Drugą grupę kryteriów oceny sprawności gospodarczej stanowią mierniki rotacji⁵, których wartość jest w dużej mierze zdeterminowana specyfiką branży. W zbiorowości ogółem wskaźniki, zarówno globalnego obrotu aktywami, jak i rotacji środków trwałych, kształtowały się na niskim poziomie i mieściły się odpowiednio w granicach 0,16-0,18 oraz 0,18-0,21. Oznacza to, że gospodarstwa odtwarzały swój majątek w pięcioletnim cyklu produkcyjnym. Należy podkreślić, że na przestrzeni analizowanego okresu zarysowała się tendencja przyspieszenia odtwarzania majątku przychodami z produkcji (mniej więcej o 15%).

Największą sprawnością gospodarczą, biorąc pod uwagę powyższe kryteria oceny, cechowały się gospodarstwa z grup I-III oraz IV, o dodatnim saldzie przepływów z działalności operacyjnej. W tych też grupach analizowane wskaźniki wzrastały w tym samym tempie, choć można zauważyć, że największy ich przyrost wystąpił w grupie I – 19%. Z kolei w grupach V-VIII wystąpiło wyraźnie zmniejszenie efektywności wykorzystania aktywów, była ona w nich tym mniejsza, im niższe było saldo przepływów z działalności operacyjnej. Biorąc pod uwagę ostatni rok analizy, można zauważyć, że gospodarstwa z grup I-IV odtwarzały majątek przychodami w cyklu pięcio-ośmioletnim, a pozostałe gospodarstwa – w cyklu wyraźnie dłuższym: 10-17-letnim.

Korzystniej wypada ocena sprawności gospodarczej na podstawie rotacji majątku obrotowego. W zbiorowości ogółem zwiększyła się ona o 20% i na koniec 2001 roku wynosiła 1,6, co oznacza, że przychody ze sprzedaży produktów i towarów są ponad 1,5-krotnie większe niż wykorzystane przy ich tworzeniu aktywa obrotowe. W analizowanej zbiorowości większą od średniej rotację majątku obrotowego uzyskiwały gospodarstwa z grup I-III (1,4-1,9), relatywnie dużą – grupy IV, VIII, w nich także na przestrzeni lat poprawiła się ona, natomiast w pozostałych – systematycznie się zmniejszała.

Trzecią grupą kryteriów wykorzystanych do oceny sprawności gospodarstw są wskaźniki gospodarowania zasobami, zwłaszcza potencjałem ludzkim i ziemią. W zbior-

⁵Wskaźnik rotacji środków trwałych zawiera te same treści informacyjne co wskaźnik produktywności majątku trwałego, przy czym pierwszy z nich interpretuje się jako długość cyklu (czas) odtwarzania majątku trwałego przychodami, drugi natomiast jako wielkość produkcji przypadającą na jednostkę zaangażowanego majątku trwałego.

rowości ogółem zarówno produktywność ziemi, jak i wydajność pracy na przestrzeni lat znacznie się poprawiły. Szczególnie należy tutaj podkreślić skalę wzrostu wydajności pracy. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 6, wolumen wartości dodanej brutto w przeliczeniu na jednego pełnozatrudnionego wzrósł bowiem aż o 67%, podczas gdy wydajności ziemi o 14%.

Międzygrupowe porównanie tych miar wskazuje, że poziom i wzrost produktywności ziemi i pracy były tym wyższe, im większą gotówkę wygenerowano z działalności podstawowej. Tak więc za najbardziej produktywne i potencjalnie rozwojowe należy uznać przede wszystkim gospodarstwa skupione w grupach I-IV a także, chociaż w mniejszym stopniu, z grup VI i VIII. Na tle pozostałych grup gospodarstwa tworzące skupienia I-IV w znacząco większym stopniu poprawiły poziom produktywności, w tym szczególnie pracy, która, biorąc pod uwagę skrajne lata, wzrosła w nich o 48-77%. Przeciwna tendencja jest zauważalna w gospodarstwach z ujemnym saldem gotówki z działalności rolniczej. W ich przypadku zarówno produktywność ziemi, jak i wydajność pracy kształtowały się na niskim i systematycznie malejącym poziomie. Wydajność ziemi obniżała się bowiem w nich o 28-60%, a wydajność pracy o 4-44%.

Dochodowość i rentowność gospodarstw w grupach o różnych kierunkach przepływu środków pieniężnych

Najbardziej syntetycznym obrazem kondycji finansowej każdego podmiotu gospodarczego jest rentowność, czyli zdolność do generowania zysku. W gospodarstwach rolnych, ze względu na kalkulacyjny charakter zysku netto, zasadne staje się obliczenie, oprócz wskaźników rentowności opartych na zysku netto, także wskaźników dochodowości uwzględniających dochód z gospodarstwa rolniczego (tab. 7).

Tabela 7

Wskaźniki dochodowości i rentowności gospodarstw według kierunków przepływu środków pieniężnych (na podstawie danych IERiGŻ)

Remunerativeness and profitability ratios in farms according to cash flow directions (on the basis of IAFE data)

Grupa Group	Typ przepływów Type of flows		Rok Year	Wskaźniki dochodowości (%) Remunerativeness ratios (%)				Wskaźniki rentowności (%) Profitability ratios (%)			
				sprzedaży of sales	majątku of assets	kapitału własnego of equity	kapitału stałego of constant capital	sprzedaży of sales	majątku of assets	kapitału własnego of equity	kapitału stałego of constant capital
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
I	O	+	1995	48,66	9,09	9,21	9,16	22,53	4,21	4,27	4,24
	I	-	1997	35,71	6,99	7,32	7,08	10,43	2,04	2,14	2,07
	F	+	1999	28,87	5,46	5,78	5,54	2,22	0,42	0,44	0,43
	P	-	2001	34,61	7,75	8,31	7,94	15,15	3,39	3,64	3,47

Tabela 7 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
II	O	+	1995	54,27	8,43	8,44	8,44	14,22	2,21	2,21	2,21
	I	-	1997	41,34	6,60	6,64	6,62	1,59	0,25	0,25	0,25
	F	0	1999	32,92	4,89	4,92	4,90	-10,59	-1,57	-1,58	-1,58
	P	-	2001	38,47	6,91	6,92	6,92	5,88	1,06	1,06	1,06
III	O	+	1995	45,98	7,55	7,64	7,60	19,06	3,13	3,16	3,15
	I	-	1997	37,52	8,84	8,99	8,89	18,09	4,26	4,34	4,28
	F	-	1999	30,03	5,14	5,21	5,17	3,87	0,66	0,67	0,67
	P	-	2001	34,41	6,25	6,29	6,27	12,00	2,18	2,19	2,19
IV	O	+	1995	44,40	5,39	5,48	5,43	-0,29	-0,04	-0,04	-0,04
	I	-	1997	26,74	3,23	3,34	3,27	-18,49	-2,23	-2,31	-2,26
	F	+	1999	14,81	1,71	1,78	1,73	-31,03	-3,59	-3,73	-3,63
	P	+	2001	25,04	3,18	3,32	3,24	-11,38	-1,44	-1,51	-1,47
V	O	-	1995	44,48	2,77	2,77	2,77	-67,08	-4,17	-4,17	-4,17
	I	-	1997	27,90	1,67	1,68	1,68	-93,83	-5,62	-5,65	-5,64
	F	0	1999	-2,87	-0,13	-0,13	-0,13	-153,63	-7,10	-7,12	-7,11
	P	+	2001	4,85	0,24	0,24	0,24	-118,90	-5,77	-5,77	-5,77
VI	O	+	1995	53,74	5,11	5,12	5,12	-9,44	-0,90	-0,90	-0,90
	I	-	1997	37,50	4,09	4,10	4,10	-17,18	-1,87	-1,88	-1,88
	F	0	1999	19,12	1,73	1,74	1,74	-42,71	-3,87	-3,88	-3,88
	P	+	2001	23,25	1,81	1,81	1,81	-33,28	-2,59	-2,59	-2,59
VII	O	-	1995	50,66	4,18	4,22	4,21	-28,93	-2,39	-2,41	-2,40
	I	-	1997	17,73	1,36	1,38	1,38	-63,77	-4,90	-4,97	-4,95
	F	+	1999	-4,57	-0,28	-0,29	-0,29	-105,92	-6,54	-6,67	-6,63
	P	+	2001	-11,08	-0,64	-0,65	-0,65	-99,75	-5,72	-5,89	-5,84
VIII	O	+	1995	54,63	5,96	6,06	6,01	-4,33	-0,47	-0,48	-0,48
	I	-	1997	42,50	4,43	4,55	4,51	-14,72	-1,53	-1,57	-1,56
	F	-	1999	19,14	1,61	1,63	1,63	-48,35	-4,07	-4,12	-4,12
	P	+	2001	27,89	2,70	2,72	2,72	-21,77	-2,10	-2,12	-2,12
Ogółem Total	O	+	1995	48,75	7,75	7,83	7,80	15,52	2,47	2,49	2,48
	I	-	1997	35,91	6,26	6,46	6,33	5,32	0,93	0,96	0,94
	F	+	1999	27,25	4,30	4,45	4,35	-6,34	-1,00	-1,04	-1,01
	P	-	2001	33,25	6,08	6,34	6,18	7,96	1,46	1,52	1,48

O, I, F, P – patrz objaśnienie pod tabelą 1.

O, I, F, P – see explanation under Table 1.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 7, w badanej zbiorowości gospodarstw zarówno wskaźniki dochodowości, jak i wskaźniki rentowności zmniejszyły się, odpowiednio o 19-32% i 39-49%. Jakkolwiek nie zawsze wysoka rentowność jest jednoznaczna z zachowaniem płynności, to akurat w przypadku gospodarstw te, które wypra-

cowywały gotówkę z działalności operacyjnej, uzyskiwały relatywnie większe wskaźniki rentowności i dochodowości w porównaniu z gospodarstwami, które wykazywały ujemne saldo przepływów z działalności operacyjnej.

Biorąc pod uwagę wskaźniki dochodowości sprzedaży, można zauważyć, że tylko grupy I-III na koniec 2001 roku osiągnęły je na poziomie przekraczającym średnią dla całej zbiorowości – 33% i jednocześnie dynamika spadku wskaźnika była w nich najmniejsza – około 30%. W pozostałych grupach o dodatnich przepływach operacyjnych – IV, VI i VIII – dochodowość sprzedaży zmniejszyła się w granicach 44-57%.

Podobny kierunek i dynamikę zmian odnotowano w kształtowaniu się wskaźników dochodowości majątku, kapitału własnego i kapitału stałego. Ze względu na fakt, że wszystkie te kategorie, do których odnoszony jest dochód z gospodarstwa rolniczego, cechują niewielkie różnice w wartościach, te miary dochodowości przyjmują zbliżone wartości. Na koniec 2001 roku gospodarstwa o dodatnich i relatywnie największych przepływach operacyjnych (I-III) osiągały przeciętnie 6-8 groszy dochodu z każdej złotówki zaangażowanej w majątku, kapitale własnym czy stałym, natomiast w gospodarstwach z grup IV, VI i VIII rozpatrywane wskaźniki dochodowości mieściły się w przedziale 1,8-3,3%.

Silniejsze zróżnicowanie międzygrupowe uwidacznia się z uwzględnieniem wskaźników rentowności opartych na zysku netto, który został skalkulowany na podstawie umownej opłaty pracy własnej⁶. Dodatnie wskaźniki zyskowności osiągały tylko gospodarstwa skupione w grupach I-III, z dodatnimi i relatywnie najwyższymi saldami środków z działalności operacyjnej, choć i w nich uwidocznił się spadek tych miar, świadczący o pogarszaniu się zdolności do generowania zysku. Na koniec 2001 roku rentowność handlowa w tych grupach mieściła się w przedziale 6-15%, pozostałe miary rentowności: majątku, kapitału własnego i stałego przyjmowały zbliżone wartości w granicach 1-3,5%. Gospodarstwa z pozostałych grup osiągały ujemne wskaźniki rentowności, warto jednak zauważyć, że pod koniec analizowanego okresu zyskowność poprawiała się, co może stwarzać możliwości rozwoju w przyszłości.

Spostrzeżenia i wnioski

1. Poziom płynności bieżącej i szybkiej różnicował przede wszystkim kierunek przepływów z działalności finansowej. Największą płynność bieżącą i szybką osiągały gospodarstwa, których wspólną cechą było zerowe saldo przepływów z działalności finansowej, wskazujące na niewykorzystywanie zewnętrznych źródeł kapitału, najmniejszą zaś gospodarstwa z dodatnim saldem tych przepływów.

2. Bardzo istotnym elementem kształtującym płynność finansową gospodarstw rolnych są przepływy pieniężne z działalności prywatnej. Ich znaczenie silnie podkreślają wskaźniki płynności dyspozycyjnej, dyspozycyjnego pieniądza, bezpieczeństwa gotówkowego oraz upłynnienia środków obrotowych. Z badań wynika, że na ogół im większe było dodatnie saldo przepływów prywatnych, tym korzystniejsza była ocena płynności finansowej z zastosowaniem tych wskaźników.

⁶Umowną opłatę pracy własnej skalkulowano na podstawie stawek za 1 rb·h stosowanych przez IERiGŻ.

3. Przy ogólnej tendencji skracania cyklu konwersji gotówki jego długość pozostaje w ścisłym związku z kierunkiem przepływów pieniężnych. Cykl ten był wyraźnie dłuższy w tych gospodarstwach, w których saldo przepływów z działalności prywatnej było dodatnie. Wysoka ranga tych przepływów wiązała się z wyraźnie dłuższym cyklem zapasów. Oznacza to, że mało efektywne wykorzystanie zasobów produkcyjnych – w sensie odzyskiwania zaangażowanych środków pieniężnych z przychodów produkcyjnych – kompensowały one znaczącymi wpływami spoza gospodarstwa. Zdecydowanie mniej korzystną ocenę płynności finansowej tych gospodarstw potwierdza także cykl kapitału obrotowego, który kształtował się w nich na zdecydowanie wyższym aniżeli przeciętnie poziomie, a w wielu z nich wydłużył się. Wskazuje to jednoznacznie na wzrost ryzyka utraty płynności finansowej.

4. Przy oczywistym, i wynikającym z idei przepływów, zróżnicowaniu wskaźników wydajności gotówkowej na ujemne i dodatnie zarysowała się (poza wydajnością gotówkową dochodu) wyraźna tendencja spadkowa płynności finansowej. Tendencję tę potwierdza także kształtowanie się wskaźnika zdolności wypracowania środków z działalności operacyjnej. Miary te wskazują zatem na coraz słabsze możliwości gospodarstw do generowania gotówki z działalności podstawowej.

5. O pogarszającej się płynności finansowej świadczą także malejące wskaźniki wystarczalności gotówkowej. Nie dotyczy to tylko gospodarstw, w których relatywnie wysokiemu saldu przepływów z działalności operacyjnej odpowiadało zbliżone do zera saldo przepływów z działalności finansowej. Utrzymanie przez te gospodarstwa wysokiego poziomu wystarczalności gotówkowej jest następstwem ostrożnego angażowania środków zewnętrznych, a tym samym następstwem braku problemów związanych z ich zwrotem.

6. Płynność finansowa była wyraźnie powiązana z zadłużeniem gospodarstw, w tym szczególnie w zakresie zdolności obsługi tego zadłużenia. Badane gospodarstwa cechowały się generalnie niskimi stopami zadłużenia, które były ściśle powiązane z kierunkiem przepływu środków z działalności finansowej. Mimo rosnącego, ale nadal niewielkiego zadłużenia w gospodarstwach zarysowało się wyraźne osłabienie zdolności do jego obsługi. Zdolność ta była powiązana z charakterem przepływów. Gospodarstwa z dodatnimi przepływami z działalności operacyjnej były w stanie regulować dług z zysku lub dochodu rolniczego (powiększonych o amortyzację), natomiast pozostałe takiej zdolności nie posiadały. Odmiennie sytuacja ta kształtowała się z uwzględnieniem dochodu ogólnego. Międzygrupowe różnice zostały wprawdzie utrzymane, niemniej jednak we wszystkich wyodrębnionych typach uwidoczniło się bardzo istotne znaczenie gotówki uzyskiwanej z innych niż produkcja rolnicza źródeł. Oznacza to, że dla znaczącej liczby gospodarstw czynnikiem decydującym o utrzymaniu płynności finansowej, postrzeganej w kontekście spłaty długów, są dochody z pracy zarobkowej, świadczeń socjalnych i innych źródeł prywatnych.

7. Z punktu widzenia kryteriów sprawności najkorzystniej prezentowały się gospodarstwa, które uzyskiwały dodatnie przepływy z działalności operacyjnej, a ujemne z inwestycyjnej i prywatnej. W analizowanym okresie te potencjalnie rozwojowe gospodarstwa osiągały korzystne i coraz lepsze wyniki w zakresie: obniżania kosztów, rotacji majątku, produktywności ziemi oraz wydajności pracy. Inne warianty przepływów pieniężnych tak korzystnych ocen nie generowały. Badania wskazują, że ich wystąpienie wiązało się bądź z bardzo słabymi symptomami poprawy sprawności, bądź z wyraźnym ich pogorszeniem, w tym szczególnie w obszarze kosztochłonności oraz produktywności czynników wytwórczych.

8. Podobnie jak sprawność, wyodrębnione grupy gospodarstw różnicowała zdolność do generowania zysku (dochodu) mierzona wskaźnikami rentowności (dochodowości) handlowej, majątkowej i finansowej. Szczególnie silnie różnice te zaznaczają się w przypadku zastosowania kategorii zysku. Badania wykazały, że o rentownej działalności wyrażonej tą kategorią można mówić tylko w odniesieniu do gospodarstw, których wspólną cechą jest uzyskiwanie dodatnich przepływów z działalności operacyjnej, a ujemnych z inwestycyjnej i prywatnej. Jakkolwiek osiągnięcie dodatniej rentowności nie zawsze przesądza o posiadaniu płynności finansowej, to jednak w odniesieniu do badanych gospodarstw wydaje się, iż związek ten jest jednoznaczny.

Literatura

- Bieniasz A., Golaś Z.** (2006): Istota i zróżnicowanie płynności finansowej gospodarstw rolnych. Roczn. AR Pozn. 377, Ekon. 5: 21-41.
- Dudycz T., Hamrol M., Skoczylas W., Niemiec A.** (2005): Finansowe wskaźniki sektorowe – pomoc przy analizie finansowej i ocenie zdolności przedsiębiorstwa do kontynuacji działalności. Rachunkowość 3: 1-47 [wpinka].
- Kusak A.** (2003): Analiza rachunku przepływów pieniężnych. Serw. F-K Finans.-Księgowy 1: 7-14.
- Sierpińska M., Jachna T.** (2004): Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Sierpińska M., Wędzki D.** (2001): Zarządzanie płynnością finansową w przedsiębiorstwie. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Waśniewski T., Skoczylas W.** (1996): Analiza przepływów środków pieniężnych – pomocą w zarządzaniu finansami przedsiębiorstwa. Rachunkowość 6: 271-280.
- Waśniewski T., Skoczylas W.** (1999): Jak korzystać ze sprawozdania z przepływu środków pieniężnych. Rachunkowość 12: 703-711.
- Wyszkowska Z.** (1996): Wybrane elementy wskaźnikowej analizy finansowej na przykładzie przedsiębiorstw rolniczych. Wyd. AT-R, Bydgoszcz.
- Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych.** (2002). IERiGŻ, Warszawa. [dyskietka].

THE DIVERSIFICATION OF THE FINANCIAL STANDING OF FARMS ACCORDING TO CASH FLOWS DIRECTIONS

S u m m a r y

The diversification of the financial situation of agricultural farms according to cash flow directions has been presented in the study.

The research showed, that the highest current and quick liquidity achieved farms, which had a zero cash flow balance from the financial activity, lowest farms with the positive balance of these flows. Cash flows of farms from private activity are an essential element shaping the financial liquidity.